

УДК 392.17:316.324

КОСТИЮК ОЛЬГА,*Інститут культури і мистецтв,**Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ*

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СМИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ІНІЦІАЦІЇ

У статті досліджено функціонально-сміслові значення феномену ініціації з точки зору теорій психоаналізу й окремих міфоцентричних ідей і концепцій, проаналізовано сутнісні характеристики ініціації як свідомого засобу управління й трансформації людської особистості. Сформована в результаті аналізу характеристика поведінки індивіда з точки зору традиції обрядово-ритуальної схеми засвідчує, що сьогоденне перспективне осмислення антропологічної катастрофи можливе на умовах пошуків цілісності особистості в процесі духовного ініціального очищення, і є найважливішим етапом занурення людини у власну Самість.

Ключові слова: обряди переходу; ініціація; архетип; міф; мандрівка героя.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Досвід світової культурної традиції доводить, що по мірі проходження життєвих біологічних циклів і соціальних станів людина посідає певну сходинку в ієрархії і, щоб досягти більш високого статусу, їй необхідно пройти через певні обрядово-ритуальні схеми, які надалі задаватимуть напрям розвитку й трансформації людської особистості. Як відомо, в архаїчному й більш пізньому традиційному суспільстві ритуалові належала дуже важлива роль. Усе життя людини первісності, античності, середньовіччя і суспільства більш пізньої епохи, яке не вступило в індустріально-урбаністичну стадію [1, с. 30-43], було ритуалізоване: "Кожен крок її (людини - О. К.), кожна дія, кожен відрізок життя й переломні його моменти визначалися чіткою й детально розробленою ритуальною програмою" [2, с. 8]. Як зазначає В. М. Топоров, ритуалу в архаїчному й традиційному суспільстві належить основна роль у стабілізації життя колективу, його самовідтворенні, згуртуванні людей у власне соціум [3, с. 17-18]. А. К. Байбурін наголошував, що в традиційному суспільстві ритуал - це найбільш дієвий і по суті єдиний можливий спосіб переживання людиною й колективом критичних життєвих ситуацій [4, с. 3].

За визначенням А. ван Геннепа ритуали ініціації належать до групи обрядів переходу, а сам генезис процесу переходу від однієї позиції до іншої класифікується як "послідовність церемоній, що супроводжують перехід із одного стану в інший, із одного світу (космічного або суспільного) в інший", і здійснюється в три етапи: 1) сегрегація, тобто відокремлення людини від старого оточення й розрив її з минулим (прелімінарна, або передпорогова, фаза, від лат. *limen* - поріг, межа); 2) транзиція - проміжний стан, порубіжний період, або лімінарна фаза; 3) реінкорпорація, тобто включення до суспільства й колективу заново, але вже в новій якості й новому статусі (постлімінарна фаза) [5].

В. Тернер використовував класифікацію ритуалів, запропоновану А. ван Геннепом, розширивши й поглибивши її аргументацію, розкривши функціонування обрядів переходу. У своїй книзі "Символ і ритуал" англійський антрополог зупинився на розгляді обрядів пе-

реходу не тільки як процесу біологічної й фізичної зміни, а й як онтологічної трансформації індивіда. Найбільшу увагу він приділив проміжній фазі, яку аналізував як міжструктурну ситуацію, намагаючись досконало з'ясувати й описати властивості "порогових людей", яких він назвав "лімінарними *personae*". Такий ряд положень цікаво співвіднести з поглядами В. Тернера на діалектичну єдність ординарного та порогового порядків. "Ординарне життя знаходиться в індикативному (або реальному) способі, де ми очікуємо інваріантні взаємодії причин і результатів, раціональності й загальноприйнятого сенсу. Лімінарність може бути описана не як плодоносний хаос, сукупність можливостей, безладно скупчених, а як боротьба за нові форми та структури, процес дозрівання, формування форм, придатних для постлімінарного існування" [6, с. 42].

Метою статті є виявлення функціонально-сміслового значення феномену ініціації з точки зору теорій психоаналізу й окремих міфоцентричних концепцій, аналіз сутнісних характеристик ініціації як свідомого засобу управління й трансформації людської особистості та характеристика поведінки індивіда з точки зору традиції обрядово-ритуальної схеми.

Виклад основного матеріалу. Сам термін "ініціація" походить від латинського слова "*initium*", що перекладається як "початок", "посвячення". У давніх римлян цим терміном позначалася церемонія "введення в містерію", а *initia* було "терміном для містерії" [7, с. 15]. Перші містерії як "таємні культури давніх релігій, у яких брали участь тільки посвячені" [8, с. 274], пов'язані з культом давньосхідних божеств - Озіріса, Ізиди та ін. Посвячений у давніх містеріях проходив шлях пізнання Бога як пробудження вічного у своїй душі, результатом чого було відкриття минулого характеру всіх речей і пізнання вічного їх сенсу. Знання, яке отримував посвячений, за визначенням Платона, "вже не є знанням, воно стало смыслом життя. Воно є іншим, бо з'являється вища людина в людині. ... У самій людині народжується пралюдина, що перевершує її" [Там само, с. 48].

Про те, що вмирання-воскресіння в стародавніх містеріях сприймалося як чудесне відновлення першо-

образу, пише С. Н. Булгаков: "Що на вищому ступені буття має духовну реальність, то у формах чуттєвої дійсності є подією, яка порушує закони природи. То є "диво". Таким "дивом" була посвята. Хто дійсно хотів зрозуміти це, повинен був розвинути в собі сили, що дозволяють стояти на вищих ступенях буття" [9, с. 71].

У найбільш простих суспільствах ініціації пов'язують з фізичним дозріванням індивіда; у більш складних, із розвинутою кастовою системою, із етнічними та релігійними меншинами, із різними типами гендерних структур - сценарій ініціації ускладнюється й диференціюється. У сучасній етнології терміном ініціація позначають:

- юнацькі вікові ініціації та ритуали посвячення, що пов'язані з соціалізацією молоді;
- обряди, які ритуально оформлюють вступ до різних таємних товариств, які вже не пов'язують з юнацьким віком і набуттям соціальної зрілості й доступні, як правило, для представників однієї статі;
- жрецькі, шаманські та чаклунські посвячення;
- ініціаційні ритуали введення на посаду;
- посвячення у вищий ритуальний статус, або так звані "календарні" ініціації;
- жіночі ініціації [10, с. 10].

У сучасному суспільстві в замкнених соціальних угрупованнях ініціації побутують і сьогодні: хрещення у християн, рукопокладання (хіротонія) священників, чернечий постриг, багатопланові обряди посвячення в масонські ложі, посвячення в студенти, вступ на посаду, посвята в молодіжних субкультурах, дідівщина в армії та ін. [Там само, с. 10].

Отже, у вузькому значенні ініціація є характерним явищем перш за все для первісної культури, де відбувалася посвята підлітків у дорослих повноправних членів соціуму, що є найважливішим етапом соціалізації особистості. У більш широкому розумінні (ми згодні на цьому етапі з визначенням А. Фірсової) ініціації надається визначення "переходу індивіда з одного статусу в інший, зокрема включення в деяке замкнуте коло осіб, а також ритуал і обряд, що оформлюють цей перехід" [11, с. 25].

Як ми бачимо, існують різні підходи в тлумаченні ініціацій, але визначальним є те, що всі вони оформлювали вступ людини до закритих для непосвячених общино-корпоративних об'єднань, а сама сутність процесу оформлення, з погляду семіотичного аналізу, запропонованого Ю. М. Лотманом, "спрямована на упорядкування різновариантності в поведінці, її уніфікації, типізації, на вироблення загальноприйнятих схем і стандартів" [12, с. 138]. Це пояснюється тим, що будь-яке суспільство, піклуючись про свою цілісність, звертається до колективної пам'яті, використовує міфологічні засоби, виробляє систему соціальних кодів (програм) поведінки, що пропонуються його членам як ритуали й обряди ініціації, у яких і закладаються аксіоми космології спільноти. Посвята вводить неофіта одночасно й у людське суспільство, де він дізнається про правила поведінки, виробничі прийоми тощо, і у світ духовних цінностей, де він навчається основ теогонії, космогонії й засвоює міфічні історії певних спільнот або культів. Великого значення набувають таємниці природи сакрального, священного, збереження особливих формул, що наспівуються, і відповідних до них інструкцій. Так, В. Тернер, досліджуючи обряди ініціації африканських племен, описує: "Спочатку, перед виконанням непристойних пісень, ндембу співають особливу формулу - *kaikaaya wo, kakawu weleli* (ось ще одна річ), що немовбито узаконює згадку тих речей, які в інших випадках

називалися б "таємними предметами сором'язливості і скромності" (*chuma ehakujinda chansonyi*)" [13, с. 156-157]. Неофітам говорять також, що вони від сказаного й побаченого наповнюються містичною силою та відповідно до мети ініціації ця сила дає їм здатність успішно вирішувати завдання їх нового статусу в цьому світі та наступному. Американський учений К. Гірц характеризував ритуал як "сакралізовану поведінку": "Священні символи пов'язують онтологію й космологію з естетикою та мораллю: їх особлива сила виходить з притаманної їм здатності ідентифікувати факт із значенням на фундаментальному рівні і подає те, що просто актуально й має всеосяжний нормативний сенс" [14, с. 127]. Дж. Харрісон виділила три головних компоненти передачі сакрального в давньогрецьких містеріях: показ - "те, що показується", дія - "те, що робиться", настановна - "те, що говориться" [15, с. 157]. Компоненти цієї класифікації характерні для обрядів ініціації по всьому світу, наближають ініційованого до сокровенного, потаємного знання Всесвіту, надають символічний зразок всієї системи вірувань і цінностей певної культури в архетипній моделі й первинності, що у зв'язку з онтологічним характером співвідноситься з поняттям архетип. Сам термін "архетип" з грецької мови означає "друк" або "відбиток", а на думку К. Г. Юнга це є зміст колективного несвідомого. Із юнгівської позиції архетип - це загальнолюдські праобрази, що накопичилися в колективному несвідомому протягом багатьох тисяч років і передаються в спадок. А тому, К. Г. Юнг розумів цей початковий образ, навколо якого організовується зміст несвідомого, але при цьому психоаналітик не вів мову про спадковість певного змісту: "Архетип сам по собі порожній і чисто формальний, це всього лише можливість існування, ... здатність до прояву того, що дано а priori. Самі уявлення не успадковуються, вони є лише формою" [16, с. 180].

Юнгіанське архетипне несвідоме характерне для всіх часів і народів, приклади його проявляються через процеси глобалізації суспільства, ритуали, обряди і є механізмом самозбереження, відтворення й регенерації культури. Інший традиційний напрям (теж юнгіанство) практикує індивідуальне підсвідоме, притаманне для внутрішньої душі людини. "Архетип, - писав К. Г. Юнг, - це по суті несвідомий зміст, який змінюється, коли він стає усвідомленим і сприйнятим, і використовує фарби індивідуальної свідомості, у якій він проявляється" [Там само, с. 174]. Індивідуальне підсвідоме - це аніма, - "образ душі", "сполучений з несвідомим "Самість", об'єднує свідоме й несвідоме. Вона є і "об'ємом" особистості, "центром цілісності", і орієнтиром, "метою життя" [17, с. 269], тобто всіма елементами, завдяки яким досягається цілісність особистості. Результатом цього процесу стає прагнення людини до цілісності особистості, що символізує індивідуалізацію, привести до якої може бажання набуття Самості. У розумінні К. Г. Юнга індивідуалізація - це процес, "за допомогою якого людина стає психічно "індивідуальною" або "цілісною" [18, с. 205].

Якщо в архетипі ситуація повернення сходиться до просторової моделі світу, де ієрархічно співвіднесені центр і периферія, повернення може стати новим набуттям сакрального центру після його вимушеної або умисної втрати. Таку первісну онтологічну концепцію розкриває М. Еліаде: "Предмет або дія стають реальними лише в тій мірі, у якій вони імітують або повторюють архетип" [19, с. 45] й осмислює її за допомогою ідеї про "вічне повернення" - уявлення про циклічність усього, що відбувається. "Ментальність архаїчної людини,

пише дослідник, полягає в циклічності часу й життя, де "центр є ... область абсолютної реальності ... Дорога, що веде до нього, - важка дорога..., труднощі, з якими стикається той, хто шукає шлях до себе, до центру власного існування ... Досягнення центру рівносильно посвяченню, ініціації; існування, ще вчора мирське й ілюзорне, змінюється тепер новим - реальним, тривалим і дієвим існуванням" [Там само, с. 35]. Під циклом М. Еліаде розуміє Великий Рік, який відкриває "створення світу, а завершує хаос, повне злиття всіх стихій" [20, с. 370]. Таким чином, "архаїчна людина бере участь у "повторенні" космогонії, особливого акту творення" [19, с. 121]. Творення світу як героїчне діяння є не поодиноким, а багаторазово повторюваний акт. "Те, що було викликано до життя в акті творення, - пише В. Н. Топоров, - стало умовою існування й сприймається як благо. Але до кінця кожного циклу воно приходило в занепад, зменшувалося, "стиралось" і для продовження попереднього існування потребувало відновлення, оновлення, посилення. Можливості ритуалу в цьому відношенні визначалися тим, що він був ніби споріднений з актом творення, відтворював його своєю структурою і змістом і заново відроджував те, що виникало в акті творення" [3, с. 8]. Тому всі герої давніх міфів відтворюють різноманітні варіації дій деміурга-творця й виступають як "алогерої", а події, що знову й знову повторюють космогонічний акт, то є "алоподії". Ось чому виник і просте по землі герой у тисячах облич.

Згідно з концепцією Дж. Кемпбелла, основу такого героїчного міфу складають символічні форми вираження двох важливих для колективної та індивідуальної людської історії подій: створення світу та становлення особистості. Так, героїчний епос репрезентує космогонічний міф і ритуал ініціації: народження та мандрі героя відповідають символіці ініціації, а подвиги - створенню Космосу з Хаосу. При цьому такі процеси мають єдність, а сама ініціація носить характер космогонічного акту, де в момент розчинення особистості індивід повинен повернутися до свого початкового знання про творення світу богом, який, поки тривало життя індивіда, відбивався в його серці. Такий приклад наводить Дж. Кемпбеллом у міфі про Крішну, де той проголошує: "Я є Параматма, про Арджуна, що перебуває в серцях всіх живих істот, Я - їх початок, середина і кінець" [21, с. 39]. У цитованій праці "Тисяча облич Героя" Дж. Кемпбелл з позиції юнгіанства робить спробу реконструювати мономіф як універсальну історію культурного героя й доволі чітко виділяє етапи мандрівки, що дозволяють осмислити образ як мандрівника потойбічним світом, піднести його до архетипу Героя. "Шлях міфологічної пригоди героя зазвичай є розширенням формули будь-якого обряду переходу: відокремлення - ініціація - повернення, яку можна назвати центральним блоком мономіфу. Герой наважується відправитися зі світу повсякденності в область дивного й надприродного: там він зустрічається з фантастичними силами й одержує вирішальну перемогу: із цього виконаного таїнства пригод герой повертається наділеним здатністю нести благо своїм одноплемінникам" [Там само, с. 40]. На думку дослідника, така "казкова розповідь", що функціонує як життєпис легендарних героїв, божеств, духів і тотемів, є лише "символічним вираженням несвідомих бажань, страхів і конфліктів, що лежать в основі свідомих моделей людської поведінки" [Там само, с. 153]. Таким чином, осмислюючи міф у контексті психоаналізу й віднаходячи одну й ту саму психологічну матрицю в поведінці міфологічних героїв та кризових особистостей сучас-

ності, Дж. Кемпбелл пояснює кризи індивідуального розвитку сучасної людини.

Генетично пов'язана з обрядами ініціацій концепція походження казки В. Проппа. На думку дослідника, казка, що "зіставляється як з міфами первісних докласових народів, так і з міфами культурних держав давнини" [22, с. 13] постає як специфічний код культури, еволюційно апробований своєрідний механізм переведення хаосу первісних інстинктів в упорядковане ціле казкового універсуму. У структурній основі казкового сюжету постає міфологічна модель, яка характерна для всіх казок, а ініціаційні дії смерті та народження вмираючого й воскресаючого божества будуються на архетипах колективного несвідомого, що є закованою процедурою ініціації й супроводжує становлення людської соціальності. Таким чином, можемо констатувати факт взаємозв'язку й співвідношення казки з міфоритуальною компонентою світогляду архаїчної людини, а сам архаїчний міф В. Пропп визначає як "розповідь про божеств або божественних істот, у дійсність яких народ вірить" [Там само, с. 13-14]. Описувані в цій розповіді явища й події носять сакральний характер, будучи визнаними реальністю вищого порядку й маючи релігійно-магічне значення, а для архаїчної людини, яка є частиною простору міфу, вони являють собою об'єктивну, цілісну, безпосередньо дану реальність, де ритуальні дії спрямовані на збереження й підтримання порядку, встановленого в суспільстві. Сформульовані В. Проппом висновки щодо композиційної структури чарівних казок підтверджуються на матеріалі чарівних казок жителів Британських островів: це є закодований обряд ініціації з уявленнями первісної людини про мандрі душі в потойбічному царстві. Цю думку В. Пропп розвивав, досліджуючи східнослов'янські казки. На їх прикладі вчений відкрив специфічні таємні чоловічі союзи, члени яких проходили ініціацію: "посвячені представляли собою певну організацію, так званий "чоловічий союз", або, за англійською термінологією, "таємний союз", ... де таємницею була (для непосвячених) його внутрішня організація і внутрішнє життя" [Там само, с. 66]. Описуючи такі сюжети, В. Пропп звертається до тотемічних ініціацій і наводить приклади перетворення героя на потвору..., яке зазвичай буває тимчасовим результатом чаклунства або іншого дійства з пізнішим поверненням. Така імітація міфологічної мандрівки героя на прикладі ініціантів "вовчих союзів" висвітлена в працях українського дослідника В. Балушка, який на широкому етнографічному, фольклорному та історичному матеріалі демонструє наслідування міфологічних першобразів й переродження людини в принципово нову сутність: "важливим моментом ініціації був вступ неопітів в контакт з духами предків ... посвячені вступали в контакт не тільки зі своїми предками-людьми, але й із духом тотемного предка-вовка" [10, с. 59].

Отже, на підставі описаних вище міфоцентричних концепцій робимо висновок, що ініціація - це процес індивідуалізації, шлях пошуків цілісності особистості від занурення героїчного в колективне несвідоме до нового набуття сакрального центру Самості через космогонічну модель міфу й ритуалу.

Сучасні ініціації як відображення ініціацій первісних суспільств співіснують із феноменом глобалізації, і з філософсько-антропологічної позиції таке співіснування зумовлює проблемність сучасного буття людини, що полягає в її ізоляції, спричиненій уніфікацією культури, її "омасовленням" та деперсоналізацією.

Із точки зору Хосе Ортега-і-Гассета, для сучасної

людини "світ і життя видалися відкритими, її душа замкнулася" [23, с. 59], а отже, і традиційний герой не належить до еліти, він походить з "масової культури", яка захоплює елітарні ділянки індивідуальної свідомості, є самодостатнім і не має потреби опікуватися ближнім, а тому потребує нової еліти.

Ще стародавній китайський філософ Конфуцій поділяв суспільство, в основу якого були покладені моральні принципи гуманності, почуття обов'язку й справедливості, на "благородних людей" (еліту) - правителів і "низьких людей" (масу). При цьому одночасно допускалася та існувала реальна можливість переходу з нижчої верстви у вищу, адже "ті, які володіють вродженими знаннями - стоять найвище. ... А ті, хто зустрічаються з труднощами, але не вчаться, - стоять найнижче" [24, с. 65-71]. Саме тому, однією з основних умов соціальної мобільності в китайському суспільстві того часу було вдосконалення своєї сутності, пошук загального сенсу життя й перш за все - пізнання самого себе. Тепер же, говорячи мовою сучасної ініціації, "новий" герой для підвищення статусу повинен бути "протеже" й належати до людини маси, а "нова" еліта, що просуває його для власної користі, а не заради загального людського, користується таким "омасовленням" й виставляє людину нездатною дотримуватися моральних принципів.

Для позначення наступаючої нездатності сучасної людини відтворити ті первинні смисли, без яких неможливо жити, М. Мамардашвілі ставить проблему "антропологічної катастрофи", яка, за його визначенням, є "переродженням людської свідомості в бік антисвіту тіней або образів, ... в задзеркалля, складене з імітацій життя. І в цій самоімітації людини історична людина може себе не впізнати" [25, с. 104]. Відтак стає зрозумілим, що загроза знищення людського начала в людині незворотно веде не тільки до загибелі своєї сутності, але й до занепаду загального людського.

Висновки

Таким чином, з точки зору теорій психоаналізу й окремих міфоцентричних ідей і концепцій ініціація являє собою процес пошуків цілісності особистості - від занурення героїчного в колективне несвідоме до нового набуття сакрального центру Самості через космогонічну модель міфу й ритуалу.

Проаналізовано сутнісні характеристики ініціації як свідомого засобу управління людською особистістю та її трансформації й показано, що головним вектором процесу ініціації є впорядкування людської поведінки, її уніфікація, спрямування на вироблення загальноприйнятих схем і стандартів. Інструментами ініціації виступають ритуали та обряди, за допомогою яких неофіт уводиться в члени спільноти, дізнається про правила поведінки, цінності та закони.

З точки зору традиції обрядово-ритуальної схеми, поведінку індивіда можна охарактеризувати як пошуки цілісності особистості в процесі духовного ініціального очищення, що є найважливішим етапом занурення людини у власну Самість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чистов К. В. Народные традиции и фольклор: Очерки теории / К. В. Чистов ; АН СССР, Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. - Ленинград : Наука. Ленингр. отд-ние, 1986. - 303 с.
2. Балушок В. Обряды ініціації українців та давніх слов'ян / Василь Балушок. - Львів - Нью Йорк : М. П. Коць, 1998. - 216 с. : іл.

3. Топоров В. Н. О ритуале: Введение в проблематику / В. Н. Топоров // Архаический ритуал в фольклорных и ранне-литературных памятниках. - М. : Наука, 1988. - 329 с.

4. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / Альберт Кашфуллоевич Байбурин. - СПб. : Наука, 1993. - 240 с.

5. Геннеп Арнольд ван. Обряды перехода / Арнольд ван Геннеп ; [пер. с фр. Ю. Е. Ивановой, А. В. Покровской]. - М. : Восточная лит-ра, 1999. - 198 с.

6. Turner V. The Anthropology of Performance / V. Turner. - N.Y. : PAJ Publications, 1988. - 185 p.

7. Becker R. Die weibliche Initiation im Zaubermärchen. Ein Beitrag zur Funktion und Symbolik des weiblichen Aspektes im Märchen unter Besonderer Berucksichtigung der Figur der Baba-Jaga / R. Becker. - Berlin, 1990. - 187 p.

8. Атеистический словарь / [Абдусамедов А. И., Алейник Р. М., Алиева Б. А. и др. ; под общ. ред. М. П. Новикова]. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Политиздат, 1985. - 512 с.

9. Булгаков С. Н. Свет невечерний / С. Булгаков. - М. : Республика, 1994. - 415 с.

10. Балушок В. Г. Инициации древних славян (попытка реконструкции) / В. Г. Балушок // Этнографическое обозрение. - 1993. - № 4.

11. Фирсова А. М. Социокультурная трансформация ритуалов и обрядов инициации в мировой традиции : дисс. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 / Фирсова Анна Михайловна. - Нижний Новгород, 2005. - 200 с.

12. Лотман Ю. А. Культура и взрыв / Ю. А. Лотман. - М. : Наука, 1992. - 309 с.

13. Тэрнер В. Символ и ритуал / В. Тэрнер ; [сост., авт. пред. В. А. Бейлис, отв. ред. Е. М. Мелетинский]. - М. : Наука, 1983. - 277 с.

14. Geertz C. Interpretation of cultures: Selected Essays / Clifford Geertz. - N.Y. : Basic Books, 1973. - 470 p.

15. Harrison J. Prolegomena to the Study of Greek Religion / Jane Ellen Harrison. - Cambridge : Cambridge University Press, 1908. - 682 p.

16. Юнг К. Г. Алхимия снов. Четыре архетипа. Мать. Дух. Трикстер. Перерождение / К. Г. Юнг ; [пер. с англ. Семиры]. - СПб. : Тимошка, 1997. - 352 с.

17. Кириленко Г. Г. Краткий философский словарь: 288 понятий, 156 персон / Г. Г. Кириленко, Е. В. Шевцов. - М. : АСТ, 2010. - 480 с.

18. Юнг К. Г. Аналитическая психология: ее теория и практика: Тавистокские лекции / К. Г. Юнг ; [пер. с англ., вступ. ст. В. В. Зеленского]. - СПб. : Б.С.К., 1998. - 211 с.

19. Элиаде М. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении. Образы и символы. Священное и мирское / М. Элиаде ; [пер. с фр. А. А. Васильевой, Ю. Н. Стефанова, Н. К. Гарбовского]. - М. : Ладомир, 2000. - 414 с.

20. Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения. Избранные сочинения / М. Элиаде ; [пер. с англ., отв. ред. В. Я. Петрухин]. - М. : Научно-издательский центр Ладомир, 1999. - 488 с.

21. Кэмпбелл Дж. Герой с тысячами лицами / Джозеф Кэмпбелл ; [пер. с англ. А. П. Хомик]. - К. : София, 1997. - 376 с.

22. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. - Л. : ЛГУ, 1986. - 365 с.

23. Ортега-и-Гассет Х. Выбранные творения / Хосе Ортега-и-Гассет. - К. : Основы, 1994. - 424 с.

24. Конфуций. Уроки мудрости: Сочинения / Конфуций. - М. : Эксмо-Пресс ; Харьков : Фолио, 2002. - 958 с.

25. Мамардашвили М. К. Мысль в культуре / Мераб Мамардашвили // Сознание и цивилизация. - СПб. : Азбука, 2011. - С. 99-114.

Костюк Ольга,

Институт культуры и искусств,

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Старобельск

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СМЫСЛОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФЕНОМЕНА ИНИЦИАЦИИ

В статье сделана попытка определения функционально-смыслового значения феномена инициации с точки зрения теорий психоанализа и отдельных мифоцентричных идей и концепций, проанализированы сущностные характеристики инициации как сознательного средства управления человеческой личностью и ее трансформации. Сформированная в результате анализа характеристика поведения индивида с точки зрения традиции обрядово-ритуальной схемы показывает, что сегодняшнее перспективное осмысление антропологической катастрофы возможно на условиях поисков целостности личности в процессе духовного инициационного очищения и является важнейшим этапом погружения человека в собственную Самость.

Ключевые слова: обряды перехода; инициация; архетип; миф; путешествие героя.

Kostyuk Olga,

Institute of Culture and Arts, Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk

FUNCTIONAL MEANING OF THE PHENOMENON OF INITIATION

The experience the world's cultural traditions has proved that the human existence with the change of vital biological processes and social conditions subordinates to and stands at the certain step of the hierarchy. In order to achieve higher status it needs to go through the frames of the tradition of ceremonial and ritual scheme, i.e. the process of conscious mode of management and transformation of the human personality. The ceremonies of initiation served as the means of control and transformation of human personality with the help of consciousness, the encoding of the subconsciousness of inner soul of a person took place. The article deals with the different approaches in the interpretation of initiations. But the determining thing is the fact that they formalized the entrance of a person to the communal and corporate unions that were closed for the outsiders, and the essence of the process of formalization was pointed to the regulating of different variance in behavior, its unification, typification, to the development of common schemes and standards. This trend can be seen in the fact that any society, taking care of its integrity, appeals to the collective memory, uses the mythological means, develops the system of social codes (programs) of behavior that are offered to its members as ceremonies and rituals that build the basis of the axiom of cosmology of the community. The article is an attempt to define functional and semantic meaning of the phenomenon of initiation from the point of view of the theories of psychoanalysis and some myth centered ideas and conceptions. The analysis of the essential characteristics of initiation as a conscious means of management and transformation of a person's identity is developed. The characteristics of an individual's behavior from the point of view of the tradition of ceremonial and scheme has shown that the modern perspective understanding of the anthropological catastrophe is possible at the conjuncture of retrieval of a personality's integrity in the process of spiritual initiation sublimation that is the most important stage of immersion of a person in his or her own Selfness.

Keywords: rites of passage; initiation; archetype; myth; the hero's journey.

REFERENCES

1. Chistov, K.V. (1986), Folk traditions and folklore: Essays on theory, *Nauka*, Leningrad, 303 p. (rus).
2. Balushok, V. (1998), Initiations rites Ukrainian and ancient Slavic, *M. Kots Publisher*, Lviv - New York, 216 p.(ukr).
3. Toporov, V.N. (1988), On the ritual: Introduction to the problematics, *Archaic ritual in folklore and early literary monuments*, Nauka, Moscow, 329 p. (rus).
4. Bayburin, A.K. (1993), Ritual in Traditional Culture: Structural and Semantic Analysis of Eastern Slavic Rites, *Nauka*, St. Petersburg, 240 p. (rus).
5. Gennep, Arnold van (1999), Rites of passage [Translat.] *Eastern Literature*, Moscow, 198 p. (rus).
6. Turner, V. (1988), The Anthropology of Performance, *PAJ Publications*, N.Y., 185 p. (eng).
7. Becker, R. (1990), The female initiation in magical magic. A contribution to the function and symbolism of the female aspect in the Marchen under special consideration of the figure of the Baba-Jaga, Berlin, 187 p. (germ).
8. Abdusamedov, A. I. & Alejnik, R. M. & Alieva, B. A. (1985), Atheistic Dictionary, Moscow, 512 p. (rus).
9. Bulgakov, S. (1994), The Light of the Unadorned, *Respublika*, Moscow, 415 p. (rus).
10. Balushok, V.G. (1993), Initiation of the ancient Slavs (attempted reconstruction), *Ethnographic Review*, № 4 (ukr).
11. Firsova, A.M. (2005), Socio-cultural transformation of rituals and initiation rites in the world tradition: Thesis for the degree of candidate of philosophical sciences after specialty 24.00.01: Theory and History of Culture, Nizhny Novgorod, 200 p. (rus).
12. Lotman, Yu. (1992), Culture and Explosion, *Nauka*, Moscow, 309 p. (rus).
13. Turner, V. (1983), Symbol and ritual, [Translat.], *Nauka*, Moscow, 277 p. (rus).
14. Geertz, Clifford (1973), Interpretation of cultures: Selected Essays, *Basic Books*, N.Y., 470 p. (eng).
15. Harrison, J. E. (1908), Prolegomena to the Study of Greek Religion, Cambridge University Press, Cambridge, 682 p. (eng).
16. Jung, K. G. (1997), Alchemy of Dreams. Four archetypes. Mother. Spirit. Trickster. Reincarnation [Translat.], *Timoshka*, St. Petersburg, 352 p. (rus).

17. Kirilenko, G.G. and Shevtsov, E.V. (2010), Brief philosophical dictionary: 288 concepts, 156 persons, *AST Publishing*, Moscow, 480 p. (rus).
18. Jung, K. G. (1998), *Analytical psychology: its theory and practice: Tavistock lectures* [Translat.], *BSK Publishing*, St. Petersburg, 211 p. (rus).
19. Eliade, M. (2000), *Selected works: The myth of eternal return. Images and symbols. Sacred and mundane* [Translat.], *Ladimir*, Moscow, 414 p. (rus).
20. Eliade, M. (1999), *Essays on Comparative Religious Studies. Selected works* [Translat.], *Scientific and Publishing Center Ladimir*, Moscow, 488 p. (rus).
21. Campbell, Joseph (1997), *A hero with a thousand faces*, [Translat.] *Sofia*, Kyiv, 376 p. (rus).
22. Propp, V. Ya. (1986), *Historical roots of the fairy tale*, Leningrad State University, Leningrad, 365 p. (rus).
23. Ortega y Gasset, Josй (1994), *Selected Works*, *Osnovy*, Kyiv, 424 p. (ukr).
24. Confucius (2002), *The lessons of wisdom: Works*, *Eksmo-Press* (Moscow); *Folio*, (Kharkiv), 958 p. (ukr).
25. Mamardashvily, M.K. (2011), *Thought in culture, Consciousness and civilization*. ABC Publishing, St. Petersburg, pp. 99-114 (rus).

© Костюк Ольга

Надійшла до редакції 07.02.2017

УДК 801.42: 82-1: 101

ПАСЬКО ІГОР,

кандидат філософських наук, професор,

Центр гуманітарної освіти НАН України, м. Київ

АРХЕТИПИ І КУЛЬТУРА: ПОЕЗІЯ І ФІЛОСОФІЯ

У статті автор розглядає проблему ролі поезії в розкодуванні архетипів колективного несвідомого, маючи на меті дослідити призначення поезії у формуванні філософії національної ідеї народів, які виходять на історичну арену в сучасний період. Автор доходить висновку, що, по-перше, поети не є міфотворцями. Вони лише відкривають народу через міф сенси історичних імперативів. Саме тому зміст міфу має інваріантний характер. По-друге, кожний народ може отримати національну ідею як програму свого буття в історії лише через осмислення поетичного міфу в категоріях історіософії, філософії історії та філософії культури. Україна сьогодні ще не знайшла адекватної відповіді на це нагальне питання. Хоча спиратися є на кого - це, зокрема, історіософський спадок В. Липинського, Д. Донцова, І. Бойченка, С. Кримського, М. Поповича.

Ключові слова: архетипи; колективне несвідоме; культура; поезія; філософія; національна ідея; Україна.

Постановка проблеми. Уже понад двадцять років Україна здригається катаклізмами, внутрішніми суперечками, пошуками кардинальних шляхів розбудови культури, економіки, громадянського суспільства та держави. У політичному механізмі країни домінують процеси ентропії та дезінтеграції. Разом із тим, небезпека втрати цілісності терену в нашій історії завжди знімалася латентною єдністю українського народу.

Лише цим можна пояснити ту велику таємницю, що, розшматований амбітними сусідами, не розчинився він відповідно в російському, польському, румунському, угорському, словацькому етносах. Не поступився сугестії, що українська мова є лише зіпсованою польською чи діалектом великої російської. Відтворював власну. Не дав розрубати мечем Збруча Україну на два псевдо-народи. Прагнув єдиного.

Та трансцендентна натура, те єство українства причаїлося в катакомбах народної підсвідомості, під брилами руїни українського собору. Але воно весь час жило

як загальноетнічне, як архетипи, як передчуття єдності долі й культури, пробуджувало історичну пам'ять і свідомість, карбувалося в мові й ментальних структурах повсякденності українського народу. Воно то майже непомітне, то нуртує за край за своїми власними, маловідомими нам законами.

Дослідження і публікації з проблеми. Питання взаємозв'язку міфу й поезії розглядаються у філософських та літературознавчих розвідках Карла Юнга, Вільгельма Шеллінга, Фрідріха Шиллера, Томаса Карлайла, Григорія Грабовича, Оксани Забужко та ін. У їхніх працях поставлене питання про роль колективного несвідомого в становленні суспільної свідомості. Але білою плямою залишається проблема ролі поезії в розкодуванні архетипів колективного несвідомого.

Метою статті є з'ясування ролі поезії у формуванні філософії національної ідеї народів, які виходять на історичну арену в сучасний період.